

Agnieszka Lewicka-Zelent

Emocje przeżywane przez osoby osadzone w polskich więzieniach w czasie pandemii COVID-19

Emotions experienced by people imprisoned in Polish prisons during the pandemic COVID-19

Ludzie w czasie trwania pandemii doświadczają bardzo trudnej sytuacji. W zależności od jednostkowych losów jedni nie odczuwają zbyt mocno jej skutków, inni rozwiązują problemy, które są dla nich swoistym novum, a jeszcze inni doświadczają kryzysu. Niezależnie od ich doświadczeń każdy odczuwa w subiektywny sposób pewne emocje. Z uwagi na to, że osoby skazane przebywają w specyficznych warunkach, postanowiono sprawdzić, jakich emocji te osoby najczęściej doświadczają. Celem badań było zatem ustalenie nasilenia różnorodnych emocji przez osoby skazane podczas pandemii COVID-19. Walorem dodatkowym uczyniono analizy statystyczne, na podstawie których możliwe jest wskazanie, czy wybrane zmienne (długość pobytu w ZK, poziom wykształcenia, typ ZK, wykonywanie pracy i choroba u osób bliskich) różnicują badane osoby w tym zakresie (n=429). Badanie przeprowadzono w 2021 roku w 6 jednostkach penitencjarnych. Wykorzystano Kwestionariusz emocji E. Dienera w polskiej adaptacji B. Wojciszke i W. Baryły. Wyniki badań świadczą o tym, że osadzeni doświadczają różnorodnych emocji, przy czym uwagę zwracają liczne różnice między nimi w zależności od przyjętych zmiennych niezależnych.

Słowa kluczowe: emocje, skazani, pandemia.

People living during the pandemic are experiencing a very difficult situation. Depending on the individual fate, some of them do not feel its effects too much, others solve problems that are a kind of novelty for

them, and still others experience a crisis. Regardless of their experiences, everyone feels certain emotions in a subjective way. Due to the fact that convicted persons are in specific conditions, it was decided to check what emotions they most often experience. Thus, the aim of the study was to determine the intensity of various emotions by people convicted during the COVID-19 pandemic. Statistical analyses were made an additional advantage, on the basis of which it is possible to indicate whether selected variables (length of stay in ZK, level of education, type of ZK, performance of work and illness in relatives) differentiate the surveyed persons in this respect ($n = 429$). The study was conducted in 2021 in 6 penitentiary units. The E. Diener's Questionnaire of Emotions was used in the Polish adaptation of B. Wojciszke and W. Baryła. The results of the research indicate that the inmates experience a variety of emotions, with numerous differences between them depending on the independent variables adopted.

Key words: emotions, convicts, pandemic.

Wprowadzenie

Samo przebywanie w warunkach izolacji więziennej jest bardzo trudną sytuacją dla skazanych. Doświadczają oni deprywacji potrzeb, frustracji i wielu konfliktów intrapsychicznych, a także nadmiaru negatywnych doznań, które często wyładowują w postaci agresji skierowanej na współosadzonych i funkcjonariuszy SW¹. Nierzadko pobyt w więzieniu skutkuje również zaburzeniami psychicznymi powiązаныmi z negatywnymi ich przeżyciami². Dlatego niezmiernie ważne jest bieżące monitorowanie emocji doznawanych przez osoby osadzone, które – według Janusza Reykowskiego – oznaczają „każdy stan wzburzenia albo podniecenia psychicznego, proces regulacji uruchamiany, gdy człowiek styka się z bodźcami (zewnętrznymi lub wewnętrznymi) mającymi znaczenie dla jego organizmu lub jego osobowości”³. Z kolei Philip G. Zimbardo i Richard

¹ A. Ozga, *Psychospołeczne skutki kary pozbawienia wolności w zakresie problemów społecznych*, „HOMO ET SOCIETAS | Z praktyki pracy socjalnej” 2017, nr 2, s. 65-66.

² R. Carson, J. Butcher, S. Mineka, *Psychologia zaburzeń*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005, s. 195 i nast.; R.J. Larsen, *Toward a Science of Mood Regulation*, „Psychological Inquiry” 2000, nr 11 (3), s. 129 i nast.

³ J. Reykowski, *Emocje, motywacja, osobowość*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1992, s. 57.

J. Gerrig⁴ definiują emocje jako „złożony zespół, obejmujący pobudzenie fizjologiczne, odczucia, procesy poznawcze i reakcje behawioralne, pojawiające się w odpowiedzi na sytuację postrzeganą przez jednostkę jako dla niej ważną”.

Emocje charakteryzują się określonymi cechami, takimi jak silne pobudzenie fizjologiczne czy stosunkowo krótki przebieg⁵. Zdecydowanie ich pojawienie się nie jest zależne od samego człowieka. Ważne jest jednak to, że w ślad za nimi idzie określone zachowanie. Dlatego tak istotne jest panowanie nad nimi oraz wykorzystywanie ich w sposób konstruktywny. Niemniej emocje nie podlegają ocenie moralnej, a właśnie zachowanie tak⁶.

David Watson⁷ wyróżnia podstawowe emocje (tj. radość, strach, złość, smutek, obrzydzenie, zdziwienie), które stanowią „ustrukturalizowany i zintegrowany psychofizjologiczny system odpowiedzi na zdarzenie, odpowiadający potrzebom, celom czy przetrwaniu organizmu”⁸. Emocje dyskretne są jakościowo odrębne, rozumiane jako pewne stany afektywne wyrażane w postaci ekspresji mimicznej i pantomimicznej, które mają jasno wskazane przyczyny⁹. Z uwagi na to, że autorzy różnie klasyfikują emocje, oparto się na podziale emocji głównych Eda Dienera i współpracowników. Wyodrębnili oni: radość, miłość, strach, gniew, poczucie winy i smutek¹⁰.

Powszechnie uznaje się, że osoby uwięzione doświadczają częściej innych emocji niż osoby przebywające na wolności. Lesław Pytka stwierdza, że „osoby niedostosowane społecznie to nie tylko ludzie «niewydarzeni», sfrustrowani, agresywni, ale to także osoby cierpiące, o zachwianej emocjonalności, mające wiele problemów egzystencjalnych, przeżywające wiele kryzysów i załamań, np. w przypadku alkoholizmu czy narkomanii,

⁴ P.G. Zimbardo, R.J. Gerrig, *Psychologia i życie*, red. wydania polskiego M. Materska, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2021, s. 510.

⁵ B. Wojciszke, W. Baryła, *Skale do pomiaru nastroju i sześciu emocji*, „Czasopismo Psychologiczne” 2004, nr 1, s. 31.

⁶ A. Paszkiewicz, *Emocje doświadczane przez osoby osadzone w zakładzie karnym*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2018, nr 101, s. 30-31.

⁷ D. Watson, L. Clark, A. Tellegen, *Development and validation of brief measures of positive and negative affect. The PANAS Scales*, „Journal of Personality and Social Psychology” 1988, no 54, s.1063 i nast.

⁸ M. Fajkowska, M. Marszał-Wiśniewska, *Właściwości psychometryczne Skali Pozytywnego i Negatywnego Afektu – Wersja Rozszerzona (PANAS-X). Wstępne wyniki badań w polskiej próbie*, „Przegląd Psychologiczny” 2009, t. 52, nr 4, s. 357.

⁹ B. Wojciszke, W. Baryła, op. cit.

¹⁰ E. Diener, H. Smith, Fujita F., *The personality structure of affect*, „Journal of Personality and Social Psychology” 1995, no 69, s. 130 i nast.

głębokiego smutku i żałoby. Są to ludzie przeżywający swoisty chaos wewnętrzny, mający zachwianą hierarchię wartości, poruszający się w typowym błędnym kole przyczyn i skutków. Ich tor życia jest niezwykle skomplikowany”¹¹.

Beata Pastwa-Wojciechowska¹² wyróżniła najważniejsze emocje negatywne, których doznają osoby skazane. Wśród nich znalazły się: osamotnienie, wyobcowanie, poczucie stygmatyzacji i depersonalizacji.

Dagmara M. Boruc¹³ przeprowadziła badania wśród 608 skazanych przebywających w polskich więzieniach. Na podstawie Trai Meta-Mood Meyera i Saloveya z 1995 r. w adaptacji Borkowskiej, Gąsiorowskiej i Nosala z 2006 r. ustaliła, że osoby przebywające na wolności lepiej radziły sobie z regulacją nastroju aniżeli osoby pozbawione wolności, co można tłumaczyć odmiennym poziomem ich samokontroli. Poza tym Jakub Knecht¹⁴ wykorzystał w badaniu osób skazanych Skalę inteligencji emocjonalnej – twarze, autorstwa Matczak, Piekarskiej i Studniarek z 2005 r. Ustalił, że rozpoznanie ekspresji mimicznej emocji przez osoby skazane było istotnie statystycznie niższe od rozpoznania tej ekspresji przez osoby pozostające na wolności ($t(49)=6,59$; $p<0,01$). Z kolei Małgorzata Leśniak i Maciej Szaszkiewicz¹⁵ podkreślają, że z uwagi na negatywną atmosferę w zakładzie karnym osadzeni przeżywają stany depresyjne. Nierzadko wybuchają emocjonalnie, wykazują wrogie postawy w stosunku do współosadzonych i pracowników więzienia.

Wyniki badań Frenk Van Harrevelda i wsp.¹⁶ świadczą o tym, że w skali mierzącej subiektywną intensywność emocji (The Positive and Negative Affect Schedule) osoby skazane, które radziły sobie ze stresem w sposób pasywny, odczuwały silniejsze poczucie winy (strach, żal) w porównaniu z osobami wykazującymi większą aktywność w zakresie reagowania

¹¹ L. Pytka, *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2008, s. 79.

¹² B. Pastwa-Wojciechowska, *Poczucie osamotnienia a sposób funkcjonowania skazanych recydywistów w warunkach izolacji więziennej*, „Przegląd Penitencjarny i Kryminologiczny” 1990-1991, nr 18 (58), s. 76 i nast.

¹³ D.M. Boruc, *Inteligencja emocjonalna u skazanych odbywających karę pozbawienia wolności z zakładach karnych na terenie Polski*, [w:] *Młoda Psychologia*, pod red. R. Drop, M. Maćkiewicz, t. I, Wydawnictwo Liberi Libri, Warszawa 2012, s. 158-161.

¹⁴ J. Knecht, *Zdolność do identyfikacji emocji na podstawie ekspresji mimicznych – doniesienie z badań przestępców*, „Testy Psychologiczne w Praktyce i Badaniach” 2015, nr 1, s. 9 i 13.

¹⁵ M. Leśniak, M. Szaszkiewicz, *Więzienie jako instytucja opresyjna i sytuacja depresyjna*, „Państwo i Społeczeństwo” 2015, nr 2, s. 14-15.

¹⁶ F. Van Harreveld, J. Van der Pligt, L. Claassen, W. Van Dijk, *Inmate emotion coping and psychological and physical well-being: The use of crying over spilled milk*, „Criminal Justice and Behavior” 2007, no 34(5), s. 697 i nast.

na stres. Poza tym członkowie WHOQOL Group ustalili, że występuje związek między stosowaniem strategii radzenia sobie ze stresem opartej na emocjach a dysfunkcjami psychicznymi¹⁷. Ponadto „Skłonność do nieefektywnego radzenia sobie przez przestępców seksualnych może prowadzić do ponownego cyklu występujących stresorów, nieefektywnego radzenia sobie, zwiększenia negatywnych stanów emocjonalnych i dalszych problemów”¹⁸. Osadzeni pierwszy raz w początkowym etapie odbywania kary pozbawienia wolności najczęściej wykorzystują strategię radzenia sobie ze stresem opartą na emocjach. Z upływem czasu zmniejsza się ekspresja niekontrolowanych emocji¹⁹.

Podstawy metodologii badań własnych

Celem badań było określenie emocji doświadczanych podczas pandemii COVID-19 przez osoby osadzone w polskich więzieniach.

Problem główny zawarł się w pytaniu: Jakich emocji doświadczają osoby skazane podczas pandemii?

Sformułowano następujące pytania szczegółowe:

- Jakich emocji szczegółowych najczęściej i najrzadziej doświadczają osoby skazane podczas pandemii?
- Jak często osoby skazane przeżywają emocje główne: radość, miłość, strach, gniew, poczucie winy i smutek?
- Czy występują różnice między osobami skazanymi w zakresie przeżywanych emocji podczas pandemii, uwzględniając: długość ich pobytu w zakładzie karnym, poziom wykształcenia, typ zakładu karnego, w jakim odbywają karę kryminalną, wykonywanie przez nich pracy oraz COVID-19 u bliskich im osób, a jeśli tak to jakie?

Z uwagi na brak podobnych badań prowadzonych wśród osób skazanych w czasie pandemii w Polsce nie można sformułować hipotezy do ostatniego pytania szczegółowego na podstawie wyników badań innych naukowców. Aczkolwiek założono, że bardziej negatywnych emocji będą doświadczali skazani, którzy krócej przebywają w więzieniu, gdyż

¹⁷ WHOQOL Group, *Development of the World Health Organization WHOQOL-BREF Quality of Life Assessment*, „Psychological Medicine” 1998, no 28(3), s. 551 i nast.

¹⁸ B.Ł. Skowroński, E. Talik, *Radzenie sobie ze stresem a jakość życia osób osadzonych w placówkach penitencjarnych*, „Psychiatria Polska” 2018, nr 52(3), s. 528.

¹⁹ Ibidem.

proces adaptacji do nowych warunków nie zakończył się u wszystkich osób. Poza tym przypuszcza się, że bardziej negatywne odczucia będą charakteryzowały osadzonych z wykształceniem średnim i wyższym niż niższym (zawodowym czy podstawowym lub gimnazjalnym) z uwagi na ich wyższy poziom świadomości ograniczeń pandemicznych. Prawdopodobnie osadzeni w zakładzie typu otwartego i półotwartego będą bardziej dotkliwie odczuwali skutki obostrzeń związanych z pandemią COVID-19, ponieważ w życiu codziennym mają oni większą swobodę niż w zakładzie karnym typu zamkniętego, w którym są większe restrykcje. Poza tym założono, że bardziej negatywne emocje będą charakteryzowały skazanych, którzy przerwali pracę w czasie trwania pandemii oraz których członkowie rodzin i przyjaciele zachorowali na COVID-19, gdyż osobiście odczuli nierzadko tragiczne skutki koronawirusa.

W badaniu wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego. Zastosowano Kwestionariusz emocji autorstwa B. Wojciszke i W. Baryły²⁰, który cechuje się zadowalającymi właściwościami psychometrycznymi. Składa się z 24 przymiotników określających dyskretne emocje, po cztery na sześć emocji głównych: radość, strach, gniew, smutek i poczucie winy. Zostały one zaczerpnięte od E. Dienera i wsp. Osoby badane oceniają na skali siedmiostopniowej każdą emocję, gdzie 1 oznacza – że nigdy nie doświadczył jej, a 7 – że doświadczał jej zawsze w ciągu ostatniego tygodnia²¹.

Teren badań i osoby badane

Badanie zostało przeprowadzone w 2021 r. w 6 jednostkach penitencjarnych w Polsce, w tym 2 aresztach śledczych. Z uwagi na obowiązujące restrykcje pandemiczne niemożliwe było samodzielne ich zrealizowanie. Dlatego po uzyskaniu zgody na badanie od Centralnego Zarządu Służby Więziennej w Warszawie wytypowani w poszczególnych zakładach karnych i aresztach śledczych psychologzy i wychowawcy penitencjarni zostali poinstruowani, w jaki sposób należy przeprowadzić diagnozę. Dzięki bardzo dobrej współpracy badanie przeprowadzono w ciągu miesiąca.

²⁰ B. Wojciszke, W. Baryła, op. cit., s. 33.

²¹ Ibidem.

W badaniu uczestniczyło 429 osadzonych, z czego 93% było płci męskiej. Średnia wieku to 37 lat i 6 miesięcy. Większość osób miała mniej niż 40 lat (67%). Najmłodsza osoba była w wieku 18 lat, a najstarsza 77 lat. Blisko jedna trzecia z nich była absolwentami szkoły zawodowej i niemal tyle samo – szkoły podstawowej lub gimnazjum. Jedynie 6% z nich ukończyło studia wyższe.

Ponad połowa osób osadzonych w czasie badania przebywała w zakładzie karnym do roku (54%), a kolejne 23% – do dwóch lat. Średnia ich pobytu w warunkach izolacyjnych wyniosła 22 miesiące. Większość z nich odbywało karę pozbawienia wolności w zakładach karnych typu półotwartego (64%). Jedna piąta z nich przebywała w zakładzie typu zamkniętego, a 7% – typu otwartego.

W nieco ponad 1/3 przypadków najbliżsi osadzonych przebywali na kwarantannie (34%), a 23% z nich przyznało, że co najmniej jeden członek ich rodziny lub przyjaciel chorował na COVID-19. Przez ostatnich kilka miesięcy nie mieli oni jednak bezpośredniego kontaktu z nimi z uwagi na wprowadzone obostrzenia pandemiczne. Przed pandemią zdecydowana większość z nich była odwiedzana przez rodziny (94%). Niestety zakaz opuszczania zakładu karnego w czasie trwania pandemii przyczynił się do przerwania pracy przez 57% osób badanych.

Emocje doświadczane przez osadzonych podczas pandemii – wyniki badania

Osoby pozbawione wolności dzięki wykorzystanemu Kwestionariuszowi emocji oceniły, jak często w ciągu ostatniego tygodnia odczuwały różne emocje i uczucia, na 7-stopniowej skali, gdzie: 1 – oznacza nigdy, 2 – bardzo rzadko, 3 – rzadko, 4 – czasami, 5 – często, 6 – bardzo często, 7 – zawsze. Wartości: średniej, odchylenia standardowego, skośności i kurtozy podano w tabeli 1.

Tabela 1. Statystyki opisowe dla Kwestionariusza emocji (n=429)

Emocje	M	SD	skośność	kurtoza
radość*	3,57	1,627	-0,214	-0,148
niepokój	3,31	1,599	-0,191	-0,495
strach	2,76	1,639	0,255	-0,576
miłość*	3,63	2,066	-0,049	-0,943
gniew	2,88	1,598	0,123	-0,423
wesołość*	3,76	1,667	-0,473	0,027
upokorzenie	2,37	1,595	0,782	0,112
smutek	3,37	1,639	-0,063	-0,454
wzburzenie	2,92	1,552	0,178	-0,218
lęk	2,79	1,645	0,397	-0,448
żal	3,11	1,738	0,188	-0,544
obawa	3,12	1,630	0,028	-0,446
oddanie*	3,05	1,804	0,113	-0,591
złość	3,10	1,586	0,050	-0,402
załamanie	2,72	1,715	0,349	-0,590
szczęście*	3,29	1,762	-0,152	-0,344
wsciekłość	2,75	1,573	0,187	-0,466
zadowolenie*	3,59	1,691	-0,187	-0,069
czułość*	3,28	1,802	0,126	-0,571
wstyd	2,82	1,654	0,396	-0,384
poczucie winy	3,37	1,846	-0,022	-0,869
przywiązanie*	3,43	1,969	0,119	-0,809
depresja	2,45	1,935	0,869	-0,406
nieszczęście	2,73	1,879	0,614	-0,540

Objaśnienia: * – emocje pozytywne, M – średnia, SD – odchylenie standardowe.

Spośród wskazanych pozytywnych emocji osoby skazane czasami doświadczają uczucie: radości, miłości, wesołości i zadowolenia, a rzadko – oddanie, szczęście, czułość i przywiązanie. Natomiast bardzo rzadko

odczuwały depresję i upokorzenie oraz rzadko pozostałe negatywne doznania (niepokój, strach, gniew, smutek, wzburzenie, lęk, żal, obawa, złość, załamanie, wściekłość, wstyd, poczucie winy, nieszczęście). Wartość skośności i kurtozy wskazuje na to, że rozkład zbliżony jest do normalnego.

Autorzy narzędzia badawczego wyróżnili 6 emocji głównych: radość, miłość, strach, gniew, poczucie winy i smutek, które skazani ocenili na 7-punktowej skali. W skład każdej z tych emocji weszły inne cztery emocje szczegółowe, co oznacza, że w każdej z nich badani mogli uzyskać od 4 pkt. do 28 pkt.

Tabela 2. Statystyki opisowe dla emocji głównych

Emocje główne	M	SD	skośność	kurtoza
RADOŚĆ	14,21	5,625	-0,265	0,474
MIŁOŚĆ	13,37	6,082	0,033	-0,004
STRACH	11,97	5,561	0,071	-0,204
GNIEW	11,63	5,374	-0,026	-0,332
POCZUCIE WINY	11,67	5,361	0,032	-0,298
SMUTEK	11,27	6,064	0,426	-0,391

Objaśnienia: w tabeli tej i następnych oraz w opisach emocje główne zapisane są dużymi literami.

Osoby skazane najczęściej doświadczają RADOŚĆ i MIŁOŚĆ przez ostatnie dni do chwili badania i nieco rzadziej przeżywały: STRACH, GNIEW, POCZUCIE WINY i SMUTEK. Wartości skośności i kurtozy sugerują, że rozkład jest zbliżony do normalnego.

Ze względu na bardzo obszerny materiał badawczy dotyczący różnic między osobami skazanymi w zakresie wyróżnionych zmiennych niezależnych, w kolejnych tabelach zostaną zaprezentowane jedynie wartości średniej, odchylenia standardowego, testu t-Studenta i istotności statystycznej dla emocji, w których wystąpiły różnice istotne statystycznie i tendencje. Oznacza to, że w przypadku brakujących emocji porównywane osoby uzyskały wyniki podobne.

Do ustalenia różnic w przeżywanych emocjach między osadzonymi do roku (n=231) i powyżej roku (n=198) wykorzystano test t-Studenta dla prób niezależnych.

Tabela 3. Różnice istotne statystycznie i tendencje między wartościami średniej – Kwestionariusz emocji – zmienna niezależna: długość pobytu w zakładzie karnym

Emocje	Długość pobytu w ZK	M	SD	Test t-Studenta	p
radość	do roku	3,41	1,660	-2,203	0,028
	powyżej roku	3,75	1,572		
wesołość	do roku	3,55	1,703	-2,875	0,004
	powyżej roku	4,01	1,593		
szczęście	do roku	3,10	1,759	-2,536	0,012
	powyżej roku	3,53	1,741		
czułość	do roku	3,09	1,768	-2,327	0,020
	powyżej roku	3,49	1,821		
RADOŚĆ	do roku	13,53	5,561	-2,742	0,006
	powyżej roku	15,01	5,607		
MIŁOŚĆ	do roku	12,84	5,976	-1,958	0,051~~
	powyżej roku	14,00	6,161		

Objaśnienia: p – istotność statystyczna, ~~ - tendencja.

Między średnimi wynikami osadzonych krócej i dłużej w zakładzie karnym w zakresie odczuwanych przez nich emocji wystąpiły różnice istotne statystycznie. Aczkolwiek warto podkreślić, że dotyczyło to tylko emocji pozytywnych. Osoby pozbawione wolności powyżej roku zdecydowanie częściej czuły: radość ($p < 0,05$), szczęście ($p < 0,05$), wesołość ($p < 0,01$) i czułość ($p < 0,05$) oraz emocję główną, jaką była RADOŚĆ ($p < 0,01$). Poza tym wystąpiła tendencja do uzyskiwania wyższych średnich wyników w przypadku emocji głównej – MIŁOŚĆ – przez osadzonych powyżej 12 miesięcy niż osadzonych do roku.

Osadzeni z obu grup przyznali, że czasami odczuwali: zadowolenie, wesołość i miłość, a osoby przebywające dłużej w więzieniu, dodatkowo: przywiązanie, szczęście i radość. Pozostałe emocje doświadczali rzadko i bardzo rzadko.

Dzięki zastosowaniu testu Kruskala-Wallisa możliwe było ustalenie różnic między osadzonymi w różnych typach zakładu karnego w zakresie odczuwanych przez nich emocji.

Tabela 4. Różnice istotne statystycznie i tendencje między wartościami średniej – Kwestionariusz Emocji – zmienna niezależna: typ zakładu karnego

Emocje	Typ ZK	M	SD	Test Kruskala-Willisa	p
miłość	otwarty	2,53	2,446	9,212	0,010
	półotwarty	3,65	1,942		
	zamknięty	3,84	2,163		
gniew	otwarty	2,40	1,653	11,315	0,003
	półotwarty	2,74	1,448		
	zamknięty	3,30	1,814		
smutek	otwarty	2,87	1,852	12,360	0,002
	półotwarty	3,23	1,510		
	zamknięty	3,78	1,779		
wzburzenie	otwarty	2,63	1,691	12,755	0,002
	półotwarty	2,76	1,465		
	zamknięty	3,33	1,635		
lęk	otwarty	2,47	1,676	5,858	0,053~~
	półotwarty	2,69	1,584		
	zamknięty	3,08	1,737		
obawa	otwarty	2,77	1,675	10,459	0,005
	półotwarty	2,99	1,576		
	zamknięty	3,50	1,682		
złość	otwarty	2,87	1,655	13,126	0,001
	półotwarty	2,91	1,450		
	zamknięty	3,55	1,765		
załamanie	otwarty	2,37	1,866	18,032	0,001
	półotwarty	2,51	1,560		
	zamknięty	3,29	1,876		
wściekłość	otwarty	2,30	1,705	13,127	0,001
	półotwarty	2,60	1,506		
	zamknięty	3,16	1,612		

Emocje	Typ ZK	M	SD	Test Kruskala-Willisa	p
czułość	otwarty	2,60	2,044	6,283	0,043
	półotwarty	3,24	1,730		
	zamknięty	3,52	1,862		
depresja	otwarty	2,57	2,112	13,005	0,001
	półotwarty	2,18	1,748		
	zamknięty	3,00	2,158		
MIŁOŚĆ	otwarty	10,96	7,317	6,897	0,032
	półotwarty	13,25	5,710		
	zamknięty	14,21	6,409		
STRACH	otwarty	10,43	6,009	7,492	0,027
	półotwarty	11,65	5,310		
	zamknięty	13,05	5,845		
GNIEW	otwarty	10,20	5,944	17,051	0,001
	półotwarty	11,02	4,900		
	zamknięty	13,31	5,863		
SMUTEK	otwarty	10,36	7,298	16,390	0,001
	półotwarty	10,47	5,417		
	zamknięty	13,21	6,656		

W zakresie pozytywnych emocji różnica istotna statystycznie wystąpiła tylko w przypadku miłości ($p < 0,01$), również tej traktowanej jako emocja główna ($p < 0,05$) oraz czułości ($p < 0,05$). Zdecydowanie częściej odczuwali je osadzeni w zakładzie typu otwartego ($M = 3,84$). Stwierdzono tendencję do uzyskiwania wyższych średnich w zakresie lęku przez osoby przebywające w zakładzie karnym typu zamkniętego ($M = 1,74$) ($p = 0,053$).

Wystąpiły różnice istotne statystycznie w następujących opisach emocji negatywnych:

- gniew ($p < 0,01$) (najwyższa średnia w grupie osadzonych w ZK typu zamkniętego) ($M = 3,30$);
- smutek ($p < 0,01$) (najwyższa średnia w grupie osadzonych w ZK typu zamkniętego) ($M = 3,78$);
- wzburzenie ($p < 0,01$) (najwyższa średnia w grupie osadzonych w ZK typu zamkniętego) ($M = 3,33$),

- obawa ($p < 0,01$) (najwyższa średnia w grupie osadzonych w ZK typu zamkniętego) ($M = 3,50$);
- złość ($p < 0,001$) (najwyższa średnia w grupie osadzonych w ZK typu zamkniętego) ($M = 3,55$);
- załamanie ($p < 0,001$) (najwyższa średnia w grupie osadzonych w ZK typu otwartego) ($M = 3,29$);
- wściekłość ($p < 0,001$) (najwyższa średnia w grupie osadzonych w ZK typu zamkniętego) ($M = 3,16$);
- depresja ($p < 0,001$) (najwyższa średnia w grupie osadzonych w ZK typu zamkniętego) ($M = 3,01$),

a także w zakresie negatywnych emocji głównych, takich jak:

- STRACH ($p < 0,05$) (najwyższa średnia w grupie osadzonych w ZK typu zamkniętego) ($M = 13,05$);
- GNIEW ($p < 0,001$) (najwyższa średnia w grupie osadzonych w ZK typu zamkniętego) ($M = 13,31$);
- SMUTEK ($p < 0,001$) (najwyższa średnia w grupie osadzonych w ZK typu zamkniętego) ($M = 13,21$).

Osadzeni odbywający karę pozbawienia wolności w zakładzie karnym typu otwartego w ciągu ostatniego tygodnia czasami doświadczali: poczucia winy ($M = 3,53$), typu półotwartego: radość ($M = 3,70$), miłość ($M = 3,65$), wesołość ($M = 3,85$) i zadowolenie ($M = 3,67$), a typu zamkniętego: niepokój ($M = 3,54$), miłość ($M = 3,84$), wesołość ($M = 3,70$), smutek ($M = 3,78$), złość ($M = 3,55$), zadowolenie ($M = 3,52$), czułość ($M = 3,52$) i przywiązanie ($M = 3,60$). Pozostałe emocje odczuwali rzadko i bardzo rzadko.

W celu ustalenia różnic między skazanymi o różnym poziomie wykształcenia w zakresie przeżywanych przez nich emocji przeprowadzono jednoczynnikową analizę wariancji i zastosowano test post hoc Dunetta. Dokonano porównania w obrębie trzech grup: skazanych po szkole podstawowej lub gimnazjum ($n = 166$), szkole zawodowej ($n = 140$) oraz średniej lub wyższej ($n = 123$).

Tabela 5. Wyniki testu ANOVA i post hoc Dunetta – Kwestionariusz emocji, zmienna niezależna: wykształcenie osób skazanych

Emocje	Test F	P	wykształcenie	M	SD	wykształcenie	M	SD	różnica średnich	P
miłość	3,784	0,024*	podstawowe/ gimnazjalne	3,71	2,173	zawodowe	3,26	1,959	0,448	0,108
			średnie i wyższe	3,94	1,993				0,679	0,015*
wesołość	4,072	0,018*	podstawowe/ gimnazjalne	3,88	1,758	zawodowe	3,44	1,723	0,438	0,041*
			średnie i wyższe	3,98	1,428				0,533	0,018*
oddanie	5,799	0,003**	podstawowe/ gimnazjalne	3,07	1,846	zawodowe	2,74	1,733	0,277	0,305
			średnie i wyższe	3,46	1,764				0,748	0,002**
szczęście	3,792	0,023*	podstawowe/ gimnazjalne	3,48	1,825	zawodowe	2,97	1,734	0,491	0,030*
			średnie i wyższe	3,48	1,676				0,508	0,036*
przywiązanie	5,333	0,005**	podstawowe/ gimnazjalne	3,28	2,066	zawodowe	3,19	1,915	0,088	0,894
			średnie i wyższe	3,92	1,821				0,725	0,005**
MIŁOŚĆ	5,608	0,004**	podstawowe/ gimnazjalne	13,31	6,236	zawodowe	12,30	5,957	1,005	0,254
			średnie i wyższe	14,79	5,710				2,486	0,002**

Objaśnienia: * - $p < 0,05$, ** - $p < 0,01$

Różnice istotne statystycznie wystąpiły wyłącznie w zakresie emocji pozytywnych. Okazało się, że dotyczyła ona tylko jednej emocji głównej, tj. MIŁOŚCI ($p < 0,01$). Osoby skazane z wykształceniem zawodowym ($M = 12,30$) przyznały, że rzadziej doświadczały jej niż ich współosadzeni po szkole średniej lub wyższej ($M = 14,79$). Poza tym absolwenci szkół zawodowych zdecydowanie rzadziej przeżywali wesołość ($M = 3,44$)

($p < 0,05$) i szczęście ($M = 2,97$) ($p < 0,05$) niż absolwenci szkół podstawowych, gimnazjalnych oraz średnich i wyższych. Rzadziej wskazywali oni na oddanie ($M = 2,74$) ($p < 0,01$) niż skazani po szkołach średnich i wyższych oraz na przywiązanie ($M = 3,19$) ($p < 0,01$) w porównaniu ze skazanymi po szkołach podstawowych lub gimnazjalnych.

Średnie wyniki świadczą o tym, że osoby osadzone, które ukończyły szkoły podstawowe lub gimnazjum czasami przeżywały: radość, miłość, wesołość i zadowolenie, a osoby po szkołach średnich i wyższych dodatkowo smutek i przywiązanie. Natomiast osoby po szkołach zawodowych czasami doświadczały zadowolenie. Bardzo rzadko doznawały: upokorzenie (Mszkoła zawodowa = 2,26), depresję (Mszkoła średnia i wyższa = 2,47) i obu tych emocji (upokorzenie – Mszkoła podstawowa/gimnazjalna = 2,29, depresja - Mszkoła podstawowa/gimnazjalna = 2,33). Pozostałe emocje przeżywały rzadko. Wśród emocji głównych dominowały: RADOŚĆ i MIŁOŚĆ, a najrzadziej pojawiał się SMUTEK we wszystkich porównywanych grupach skazanych.

Dzięki zastosowaniu testu t-Studenta dla prób niezależnych dokonano porównania wartości średnich w Kwestionariuszu emocji między osobami skazanymi pracującymi ($n = 182$) i tymi, które przerwały ją podczas pandemii ($n = 246$).

Tabela 6. Różnice istotne statystycznie i tendencje między wartościami średniej – Kwestionariusz Emocji – zmienna niezależna: utrata pracy

Emocje	Utrata pracy	M	SD	Test t-Studenta	P
radość	tak	3,30	1,606	-3,974	0,001
	nie	3,92	1,596		
miłość	tak	3,42	2,080	-2,406	0,017
	nie	3,91	2,024		
wesołość	tak	3,43	1,654	-4,923	0,001
	nie	4,21	1,584		
smutek	tak	3,54	1,645	2,501	0,013
	nie	3,14	1,602		
żałamanie	tak	2,86	1,753	1,868	0,063~~
	nie	2,55	1,650		

Emocje	Utrata pracy	M	SD	Test t-Studenta	P
szczęście	tak	3,07	1,691	-3,013	0,003
	nie	3,59	1,821		
zadowolenie	tak	3,43	1,644	-2,322	0,021
	nie	3,81	1,736		
depresja	tak	2,65	1,940	2,575	0,010
	nie	2,17	1,900		
nieszczęście	tak	2,96	1,934	2,905	0,004
	nie	2,43	1,763		
RADOŚĆ	tak	13,23	5,423	-4,264	0,001
	nie	15,53	5,647		
SMUTEK	tak	12,02	6,230	2,934	0,004
	nie	10,29	5,693		

Wartości średnie okazały się zdecydowanie wyższe w 9 emocjach szczegółowych i 2 głównych w jednej z porównywanych grup osób skazanych. Osoby pozbawione wolności, które utraciły pracę w czasie trwania pandemii, twierdziły, że zdecydowanie częściej doświadczają SMUTKU jako emocji głównej ($p < 0,01$), w tym poza nim, depresji i nieszczęścia ($p < 0,01$). Wystąpiła również tendencja do wyższego oceniania przez nie załamania ($p = 0,063$). Z kolei osoby, które nie doświadczyły utraty pracy uzyskały istotnie statystycznie wyższe średnie w zakresie: radości, wesołości ($p < 0,001$), szczęścia ($p < 0,01$), miłości i zadowolenia ($p < 0,05$) (RADOŚCI jako emocji głównej – $p < 0,001$).

Skazani, którzy byli zmuszeni do przerywania pracy w czasie trwania pandemii czasami odczuwali smutek ($M = 3,54$), a ci, którzy ją kontynuowali – wesołość ($M = 4,21$), radość ($M = 3,92$), miłość ($M = 3,91$), zadowolenie ($M = 3,81$), szczęście ($M = 3,59$) oraz przywiązanie ($M = 3,51$). Pozostałe emocje odczuwali rzadko.

Przeprowadzenie testu U-Manna-Whitneya umożliwiło wskazanie różnic istotnych statystycznie w zakresie częstości odczuwanych emocji przez skazanych, którzy doświadczyli ($n = 97$) i nie doświadczyli wśród swoich najbliższych choroby COVID-19 ($n = 332$).

Tabela 7. Różnice istotne statystycznie i tendencje między wartościami średniej – Kwestionariusz emocji – zmienna niezależna: choroba bliskiej osoby

Emocje	Choroba bliskiej osoby	M	SD	U Manna-Whitneya	p
strach	tak	3,08	1,687	14054,500	0,053~~
	nie	2,67	1,616		
upokorzenie	tak	2,66	1,632	13894,500	0,035
	nie	2,29	1,576		
wzburzenie	tak	3,28	1,560	13716,00	0,023
	nie	2,82	1,537		
lęk	tak	3,12	1,757	13882,500	0,035
	nie	2,69	1,600		
obawa	tak	3,40	1,572	13950,500	0,042
	nie	3,04	1,640		
złość	tak	3,35	1,614	14023,00	0,048
	nie	3,02	1,573		
wściekłość	tak	3,05	1,537	13781,500	0,028
	nie	2,66	1,575		
nieszczęście	tak	3,06	1,957	14064,500	0,053~~
	nie	2,64	1,848		
STRACH	tak	13,02	5,467	13845,500	0,035
	nie	11,67	5,559		
GNIEW	tak	12,69	5,181	13416,00	0,018
	nie	11,32	5,398		
SMUTEK	tak	12,22	6,134	14093,500	0,061~~
	nie	10,99	6,024		

Ustalono, że osadzeni, których osoby bliskie były zakażone koronawirusem, twierdzili, że zdecydowanie częściej odczuwają emocje główne: STRACH ($p < 0,05$) i GNIEW ($p < 0,05$) oraz wykazują tendencję do wyższego oceniania na 7-stopniowej skali ocen SMUTKU ($p = 0,061$). Między średnimi wynikami skazanych, których najbliżsi doświadczyli i nie doświadczyli choroby, wystąpiły różnice istotne statystycznie w zakresie: upokorzenia, wzburzenia, lęku, obawy, złości, wściekłości ($p < 0,05$) oraz tendencja w przypadku strachu ($p = 0,053$) i nieszczęścia ($p = 0,053$).

Emocje te zdecydowanie częściej przeżywali osadzeni, których członkowie rodzin i przyjaciele mieli stwierdzony COVID-19.

Skazani, których najbliżsi byli zdrowi, czasami doznawali: wesołości ($M=3,76$), zadowolenia ($M=3,62$), radości ($M=3,58$), miłości ($M=3,56$), natomiast skazani, których bliscy byli chorzy, czasami czuli: wesołość ($M=3,76$), smutek ($M=3,60$), radość ($M=3,52$) i zadowolenie ($M=3,51$). Pozostałe emocje odczuwali rzadko.

Podsumowanie

Podsumowując uzyskane wyniki badania przeprowadzonego wśród 429 osadzonych w polskich zakładach karnych i aresztach śledczych, można udzielić odpowiedzi na sformułowane pytania szczegółowe.

Ustalono, że osoby skazane badane w czasie pandemii nieco częściej doświadczały emocji pozytywnych niż negatywnych. Czasami czuły radość, miłość, wesołość i zadowolenie, a bardzo rzadko depresję i upokorzenie. Pozostałe emocje pojawiały się u nich rzadko. Dlatego wśród emocji głównych dominowała RADOŚĆ i MIŁOŚĆ, które były umiarkowanie nasilone. Najrzadziej skazani odczuwali: STRACH, GNIEW, POCZUCIE WINY i SMUTEK.

Uzyskany wynik napawa optymizmem, aczkolwiek D.M. Boruc²² słusznie zaznacza, że ocena doświadczanych przez osadzonych emocji jest subiektywna i może być zawyżona, ponieważ może ich charakteryzować „nierealistyczny optymizm”, prowadzący do zmiany percepcji rzeczywistej oceny zjawisk, faktów i ludzi. Jest to swoisty rodzaj obrony przed negatywnymi informacjami, co skutkuje pojawianiem się błędów w ich przetwarzaniu. Mogą oni również kreować bardziej pozytywny obraz siebie, aby zachować poczucie wartości.

Poza tym Małgorzata Wawrzyniak i Anna Chmielewska-Hampel²³ zwracają uwagę na podwyższony poziom aleksytymii u skazanych, wyznaczony na podstawie Kwestionariusza ALEX-40 (w polskiej adaptacji Maruszewskiego i Ścigały z 1998 r.) wśród 88 osób badanych. Oznacza to, że mogą mieć oni problem z nazywaniem swoich emocji, pomimo świadomości ich doświadczania, co może zakłócić rzeczywisty obraz

²² D.M. Boruc, *Inteligencja emocjonalna*, op. cit., s. 161.

²³ M. Wawrzyniak, A. Chmielewska-Hampel, *Izolacja więzienna jako sytuacja trudna a aleksytymia*, „Psychologia Jakości Życia” 2009, nr 2, s. 131.

emocji doznawanych przez nich. Ben Laws i Ben Crewe²⁴ ujmują regulację emocji w kategorii zmiany poznawczej. Twierdzą, że maskowanie emocji jest zachowaniem obronnym, które wymaga tłumienia przejawów: lęku, słabości czy cierpienia. Aby jednak emocja była ukryta, osadzony musi ją wcześniej odczuć. Więźniowie maskują swoje emocje, podejmując w ten sposób próbę zarządzania środowiskiem, w jakim przebywają (modyfikują sytuację). W ten sposób bronią się przed zagrożeniami ze strony współosadzonych lub/i dostosowują się do norm i zasad panujących w nim.

Sformułowana hipoteza robocza potwierdziła się w zakresie takich zmiennych niezależnych, jak: długość pobytu osób badanych w warunkach izolacyjnych, wykonywanie przez nie pracy i doświadczanie choroby COVID-19 przez osoby im najbliższe.

Okazało się, że osoby osadzone w zakładzie karnym powyżej 12 miesięcy odczuwały zdecydowanie częściej pozytywne emocje, takie jak: radość, szczęście, wesołość, czułość oraz RADOŚĆ – jako emocję główną, w porównaniu ze współosadzonymi przebywającymi w więzieniu do roku.

M. Wawrzyniak i A. Chmielewska-Hampel²⁵ przypuszczają, że osoby dłużej przebywające w zakładzie karnym mogą nie ujawniać swoich negatywnych emocji (np. tęsknoty, żalu), gdyż może być to uznane za oznakę słabości przez innych współosadzonych, którzy mogą stać się w stosunku do nich agresorami. Poza tym badani przez nie osadzeni na początku odbywania kary pozbawienia wolności częściej przeżywali smutek, gniew, wstręt i zdziwienie, a im bliżej byli końca kary kryminalnej, tym częściej byli radośni, gdyż zdawali sobie sprawę z tego, że skraca się czas powrotu do domu. „Zatem uczucia nie tylko zostają zamrożone (co ma służyć przystosowaniu), ale też zmienia się ich spektrum – w różnych momentach osadzenia inne emocje są przeżywane częściej przez więźniów²⁶”.

Osoby, które zmuszone były do przerwania pracy wykonywanej poza budynkiem więzienia, ze względu na wprowadzone restrykcje pandemiczne, istotnie częściej przeżywały: SMUTEK, w tym depresję i nieszczęście oraz rzadziej – RADOŚĆ oraz wesołość, szczęście, miłość i zadowolenie, w porównaniu z osadzonymi, którzy mogli kontynuować zatrudnienie.

Niemal dogmatycznie uznaje się, że praca stanowi cenną wartość dla osób pozbawionych wolności. Potwierdzają to wypowiedzi i wyniki badań,

²⁴ B. Laws, B. Crewe, *Emotion regulation among male prisoners*, „Theoretical Criminology” 2015, nr 23, s. 16-17.

²⁵ M. Wawrzyniak, A. Chmielewska-Hampel, *Izolacja więzienna*, op. cit., s. 134.

²⁶ Ibidem, s. 135.

m.in.: Rafała Żywicy²⁷, Doroty Pstrąg²⁸, Beaty Zinkiewicz²⁹, Katarzyny Lenart-Kłoś³⁰. Utrata zatem tej ważnej wartości skutkuje negatywnymi emocjami, które niestety mogą być bazą dla agresywnych i autoagresywnych zachowań.

Osoby skazane, których najbliżsi chorowali na COVID-19, zdecydowanie częściej doświadczali: STRACHU, GNIEWU, upokorzenia, wzburzenia, lęku, obawy, złości i wściekłości niż ci skazani, których członkowie rodzin i przyjaciele byli zdrowi.

A. Ozga³¹ uważa, że to, w jaki sposób osadzeni poradzą sobie psychicznie z sytuacją trudną, w znacznej mierze zależy od wsparcia społecznego, które najczęściej otrzymują od członków swoich rodzin i przyjaciół. To oni podnoszą osoby uwięzione na duchu oraz motywują do pracy nad sobą. Henryk Machel³² podkreślał, że oderwanie od ważnych osób wyzwala poczucie osamotnienia, które ma destrukcyjny wpływ na funkcjonowanie psychospołeczne skazanych. Poza tym trywializmem byłoby twierdzenie, że choroba osób bliskich nie odzwierciedla się w naszych emocjach. Gdy nawet tylko jeden członek rodziny choruje, pozostali odczuwają skutki psychiczne.

Tylko częściowo potwierdzono hipotezę mówiącą, że bardziej negatywne odczucia będą charakteryzowały osadzonych z wykształceniem średnim i wyższym niż niższym (zawodowym czy podstawowym lub gimnazjalnym), z uwagi na ich wyższy poziom świadomości ograniczeń pandemicznych. Okazało się bowiem, że faktycznie spektrum przeżywanych emocji przez osoby z wykształceniem średnim i wyższym jest większe. Poza doświadczanymi emocjami pozytywnymi przez skazanych po szkołach podstawowych, zawodowych i gimnazjum, odczuwali oni czasami smutek. Aczkolwiek to osoby, które zakończyły swoją edukację na poziomie szkoły zawodowej, zdecydowanie rzadziej doznawały uczucia MIŁOŚCI, wesołości, szczęścia, oddania od absolwentów uczelni wyższych.

²⁷ R. Żywica, *Oddziaływanie przez pracę w warunkach izolacji więziennej*, „Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa” 2012, nr 1, s. 71.

²⁸ D. Pstrąg, *Znaczenie pracy w procesie readaptacji społecznej skazanych*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2014, nr 33, s. 158.

²⁹ B. Zinkiewicz, *Znaczenie pracy osób pozbawionych wolności na przestrzeni dziejów*, „Państwo i Społeczeństwo” 2018, nr 4, s. 103-120.

³⁰ K. Lenart-Kłoś, *Wartość pracy dla pracujących osób pozbawionych wolności*, „Zeszyty Naukowe KUL” 2020, nr 1, s. 79.

³¹ A. Ozga, *Psychospołeczne skutki*, op. cit., s. 65, 68.

³² H. Machel, *Rodzina skazanego jako współuczestnik jego resocjalizacji penitencjarnej readaptacji i reintegracji społecznej*, „Resocjalizacja Polska” 2014, nr 7, s. 52.

Trudno jest uzasadnić uzyskany wynik i odnieść go do wyników innych badaczy z powodu ich braku, można jednak przypuszczać, że zadziałały tutaj pewne mediatory, które warto ustalić w kolejnych eksploracjach badawczych.

Nie potwierdzono hipotezy zakładającej, że osadzeni w zakładzie typu otwartego i półotwartego będą bardziej dotkliwie odczuwali skutki obostrzeń związanych z COVID-19, ponieważ w życiu codziennym mają oni większą swobodę niż w zakładzie karnym typu zamkniętego, w którym są większe restrykcje. Ustalono bowiem, że to osadzeni w zakładzie typu zamkniętego znacznie częściej przeżywali: STRACH, GNIEW i SMUTEK, w tym również: wzburzenie, obawę, złość, wściekłość, depresję, a przebywający w zakładzie karnym typu otwartego – załamanie oraz MIŁOŚĆ, w tym czułość.

„Każde pozbawienie wolności, bez względu na czas jego trwania, wzbudza u skazanego wiele negatywnych emocji, takich jak: gniew, smutek, rozpacz czy lęk, dlatego administracja zakładu karnego powinna dążyć przede wszystkim do zminimalizowania negatywnych następstw izolacji”³³. Niemniej wydaje się, że najtrudniej jest poradzić sobie z nimi w zakładzie typu zamkniętego, gdyż – jak twierdzi Jerzy Nikołajew³⁴ – odbywanie kary kryminalnej w zakładzie tego typu różni się od zakładu karnego typu półotwartego i otwartego przede wszystkim maksymalnym stopniem izolacji. System zabezpieczenia ochronnego i obostrzenia są tam zdecydowanie najwyższe. Oznacza to, że osadzeni mają więcej obowiązków i mniej uprawnień, z których większość „została skonstruowana w sposób wskazujący mimo wszystko na konieczną dolegliwość związaną z pobytem w warunkach izolacji. Dotyczy to głównie konieczności zamykania (otwierania) cel, zatrudnienia poza zakładem karnym, widzeń wewnątrz więzienia i widzeń poza zakładem oraz przepustek, kontroli rozmów, cenzury korespondencji, korzystania z własnej odzieży, a także zasad poruszania w obrębie więzienia oraz konwojowania poza zakład karny”³⁵. Dlatego kolejne ograniczenia nałożone na osadzonych w zakładach typu zamkniętego mogły wzmocnić ich negatywne emocje.

³³ J. Korecki, *Kara 25 lat pozbawienia wolności*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1988, s. 70.

³⁴ J. Nikołajew, *Izolacja a prawa i obowiązki skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w zakładach karnych typu zamkniętego, o których mowa w art. 90 Kodeksu karnego wykonawczego*, „*Studia Prawnoustrojowe*” 2020, nr 49, s. 217.

³⁵ *Ibidem*, s. 218.

Formułując zalecenia na podstawie uzyskanych wyników badania, należy zwrócić uwagę na konieczność kilkukrotnego powtarzania badania z wykorzystaniem tych samych i dodatkowych narzędzi badawczych, wywiadów i szczegółowej obserwacji, gdyż emocje zmieniają się pod wpływem różnych czynników. Jest to bardzo ważne w kontekście zapobiegania zaburzeniom w zachowaniu, w tym emocjonalnym u osadzonych. Wyniki badań m.in. Browna i Harrisa (1978), Shrouta i wsp. (1989), Hammema i wsp. (1989)³⁶ świadczą o tym, że na skutek jakiegoś wydarzenia poważnie zagrażającego życiu własnemu lub bliskich osób lub uczestnictwa w zdarzeniu krytycznym (np. choroba, pandemia), lub w sytuacji skrajnych przeciwności losu, utraty czegoś bardzo ważnego (np. brak widzeń z osobami bliskimi, pracy), wydarzenia negatywnego, niekontrolowanego, wzrasta prawdopodobieństwo silnego przeżywania negatywnych emocji, a nawet zespołu stresu pourazowego³⁷. Wówczas konieczne jest udzielenie wsparcia psychologicznego, psychoterapeutycznego, a nawet psychiatrycznego.

Dlatego nie do przecenienia jest rola pracowników zakładu karnego w permanentnym diagnozowaniu osób skazanych i udzielaniu im pomocy w sytuacjach trudnych, zwłaszcza w czasie pandemii, gdy tracą pracę, a ich bliscy chorują na COVID-19, przebywają w zakładach typu zamkniętego, rozpoczynają odbywanie kary izolacyjnej lub mają wykształcenie zawodowe. „Wówczas decydującą rolę odgrywają psycholodzy i wychowawcy, którzy przepracowują problem ze skazanym, kształtując w nim postawę akceptacji względem zmieniającej się sytuacji życiowej, omawiając bieżące sprawy, na które sam osadzony ma wpływ, podejmując interwencję kryzysową”³⁸. Aneta Paszkiewicz³⁹ twierdzi, że funkcjonariusze Służby Więziennej powinni rozwijać ich umiejętności radzenia sobie z negatywnymi emocjami, rozmawiać z nimi na temat ich przeżyć, co pomoże im w uwolnieniu się od napięć. Zaniedbanie emocjonalnej sfery ich funkcjonowania może bowiem przyczynić się do wzrostu poczucia zagrożenia u nich, rozpadu relacji z innymi ludźmi, zahamować ich rozwój. Dlatego tak istotne jest rozwijanie u nich umiejętności rozpoznawania i wyrażania emocji, czemu może służyć trening empatii⁴⁰.

³⁶ K. Oatley, J.M. Jenkins, *Zrozumieć emocje*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2003, s. 318-320.

³⁷ A. Ohman, *Strach i lęk z perspektywy ewolucyjnej, poznawczej i klinicznej*, [w:] *Psychologia emocji*, pod red. M. Lewis, J.M. Haviland-Jones, Wydawnictwo GWP, Gdańsk 2005, s. 721.

³⁸ A. Ozga, *Psychospołeczne skutki*, op. cit., s. 68.

³⁹ A. Paszkiewicz, *Emocje doświadczane*, op. cit., s. 31, 39.

⁴⁰ A. Lewicka-Zelent, *Gotowość osób pozbawionych wolności do zadośćuczynienia osobom pokrzywdzonym*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2017, s. 231.

Bibliografia

- Boruc D.M., *Inteligencja emocjonalna u skazanych odbywających karę pozbawienia wolności z zakładach karnych na terenie Polski*, [w:] *Młoda Psychologia*, pod red. R. Drop, M. Maćkowicz, t. I, Wydawnictwo Liberi Libri, Warszawa 2012.
- Carson R., Butcher J., Mineka S., *Psychologia zaburzeń*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2005. Larsen R.J., *Toward a Science of Mood Regulation*, „Psychological Inquiry” 2000, nr 11 (3).
- Diener E., Smith H., Fujita F., *The personality structure of affect*, „Journal of Personality and Social Psychology” 1995, no 69.
- Fajkowska M., Marszał-Wiśniewska M., *Właściwości psychometryczne Skali Pozytywnego i Negatywnego Afektu – Wersja Rozszerzona (PANAS-X). Wstępne wyniki badań w polskiej próbie*, „Przegląd Psychologiczny” 2009, nr 4.
- Knecht J., *Zdolność do identyfikacji emocji na podstawie ekspresji mimicznych - doniesienie z badań przestępców*, „Testy Psychologiczne w Praktyce i Badaniach” 2015, nr 1.
- Korecki J., *Kara 25 lat pozbawienia wolności*, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1988.
- Lenart-Kłoś K., *Wartość pracy dla pracujących osób pozbawionych wolności*, „Zeszyty Naukowe KUL” 2020, nr 1.
- Leśniak M., Szaszkievicz M., *Więzienie jako instytucja opresyjna i sytuacja depresyjna*, „Państwo i Społeczeństwo” 2015, nr 2.
- Lewicka-Zelent A., *Gotowość osób pozbawionych wolności do zadośćuczynienia osobom pokrzywdzonym*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2017.
- Machel H., *Rodzina skazanego jako współuczestnik jego resocjalizacji penitencjarnej readaptacji i reintegracji społecznej*, „Resocjalizacja Polska” 2014, nr 7.
- Nikołajew J., *Izolacja a prawa i obowiązki skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w zakładach karnych typu zamkniętego, o których mowa w art. 90 Kodeksu karnego wykonawczego*, „Studia Prawnoustrojowe” 2020, nr 49.
- Oatley K., Jenkins J.M., *Zrozumieć emocje*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2003.
- Ohman A., *Strach i lęk z perspektywy ewolucyjnej, poznawczej i klinicznej*, [w:] *Psychologia emocji*, pod red. M. Lewis, J.M. Haviland-Jones, Wydawnictwo GWP, Gdańsk 2005.
- Ozga A., *Psychospołeczne skutki kary pozbawienia wolności w zakresie problemów społecznych*, „HOMO ET SOCIETAS | Z praktyki pracy socjalnej” 2017, nr 2.
- Pastwa-Wojciechowska B., *Poczucie osamotnienia a sposób funkcjonowania skazanych recydywistów w warunkach izolacji więziennej*, „Przegląd Penitencjarny i Kryminologiczny” 1990-1991, nr 18 (58).

- Paszkievicz A., *Emocje doświadczane przez osoby osadzone w zakładzie karnym*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2018, nr 101.
- Pstrąg D., *Znaczenie pracy w procesie readaptacji społecznej skazanych*, „Lubelski Rocznik Pedagogiczny” 2014, nr 33.
- Pytka L., *Pedagogika resocjalizacyjna. Wybrane zagadnienia teoretyczne, diagnostyczne i metodyczne*, Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej, Warszawa 2008.
- Reykowski J., *Emocje, motywacja, osobowość*, Wydawnictwo PWN, Warszawa 1992.
- Skowroński B.Ł., Talik E., *Radzenie sobie ze stresem a jakość życia osób osadzonych w placówkach penitencjarnych*, „Psychiatria Polska” 2018, nr 52(3).
- Van Harreveld F., Van der Pligt J., Claassen L., Van Dijk W., *Inmate emotion coping and psychological and physical well-being: The use of crying over spilled milk*, „Criminal Justice and Behavior” 2007, no 34(5).
- Watson D., Clark L., Tellegen A., *Development and validation of brief measures of positive and negative affect. The PANAS Scales*, „Journal of Personality and Social Psychology” 1988, no 54.
- WHOQOL Group, *Development of the World Health Organization WHOQOL-BREF Quality of Life Assessment*, „Psychological Medicine” 1998, no 28(3).
- Wojciszke B., Baryła W., *Skale do pomiaru nastroju i szczęściu emocji*, „Czasopismo Psychologiczne” 2004, nr 1.
- Zimbardo P.G., Gerrig R.J., *Psychologia i życie*, red. wydania polskiego M. Materska, Wydawnictwo PWN, Warszawa 2021.
- Zinkiewicz B., *Znaczenie pracy osób pozbawionych wolności na przestrzeni dziejów*, „Państwo i Społeczeństwo” 2018, nr 4.
- Żywica R., *Oddziaływanie przez pracę w warunkach izolacji więziennej*, „Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa” 2012, nr 1.